

УДК 821.161.2-1

БІЛЯЦЬКА Валентина – доктор філологічних наук, професор кафедри філології та мовної комунікації, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», просп. Дмитра Яворницького, 19, Дніпро, 49005, Україна (valentina.p@i.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4532-2268>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.1>

Бібліографічний опис статті: Біляцька, В. (2023). «Духовна енергетика» Олесь Гончара в адресованій ліриці поетів Придніпров'я. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 53, 9–17, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.1>

«ДУХОВНА ЕНЕРГЕТИКА» ОЛЕСЯ ГОНЧАРА В АДРЕСОВАНІЙ ЛІРИЦІ ПОЕТІВ ПРИДНІПРОВ'Я

Анотація. Проза, поезія, літературно-критичні статті, публіцистика Олесь Гончара має загальнолюдську вартість і хвилює читачів близько 80-ти років, оскільки у ній філософське осмислення дійсності, проникнення в таємницю людської душі, важливість і масштабність порушених проблем, любов до рідної землі й народу. Постать Митця, його естетичні засади інтерпретовано в адресованій ліриці поетів Придніпров'я – С. Бурлакова, К. Дуба, В. Коржа, М. Миколаєнка, Н. Нікуліної, О. Омельченко, М. Сарма-Соколовського, В. Старченка, Г. Шепітько, М. Яланської. Письменники Січеславици увіковічили в поетичному слові людську і творчу долю визначного громадського й державного діяча, Майстра слова, подали спогади про незабутні зустрічі, бесіди з ним, біографічні реалії його життя, враження від прочитаних його творів.

Адресована лірика поетів Січеславици сприймається як єдиний текст зі спільними мотивами, образами, художніми прийомами. С. Бурлаков, К. Дуб, Г. Шепітько мають декілька віршів-присвят Олесеви Гончару, а найбільше інвокативної лірики, у якій адресант звертається до Митця, у В. Коржа. Розглянуто вірші-присвяти, що виконують функцію маркера міжтекстових реляцій, асоціюються із творами і героями Олесь Гончара, допомагають реципієнтові сприймати твір, виявляти в ньому приховані значення.

У досліджуваних поезіях-присвятах наявні предметно-зображальний і комунікативно-зображальний елементи: опис певних життєвих реалій (народження, початок творчості в Ломівці, зустрічі з письменниками Дніпропетровська), людський образ, уявне спілкування суб'єкта поетичного висловлювання з адресатом, особистісні почуття авторів до Олесь Гончара, власне бачення й розуміння цієї знакової постаті України. Поезії містять «маркованість адресної настанови заголовком вірша» (В. Назарець) – «Голос Гончара», «Молитовна зоря Гончара», «Слово Олесь Гончара», «Гончар промовляє в ООН», «Усмішка Олесь Гончара»; звернення до адресата під назвою, де уточнено мотив написання декадації – «О. Т. Гончару на 75-річчя», «На забудь Олесь Терентійовича Гончара», «90-річчю від дня народження О.Т. Гончара», «Валентині Данилівні Гончар», «Ідея створити балет за новелою «Модри Камень», «Світлій пам'яті Олесь Гончара», «Олесью Гончару присвячую...» тощо.

Ключові слова: Олесь Гончар, поезія, адресована лірика, Придніпров'я, адресат.

BILIATSKA Valentyna – Doctor of Philological Sciences, Professor of Philology and Language Communication Department, Dnipro University of Technology, 19, Dmytra Yavornytskoho Ave., Dnipro, 49005, Ukraine (valentina.p@i.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4532-2268>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.1>

To cite this article: Biliatska, V. (2023). «Dukhovna energetyka» Olesja Ghonchara v adresovanih liryci poetiv Prydniprovia [Oles Honchar "Spiritual energy" in the addressed lyrics of Prydniprovia poets]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 53, 9–17, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.53.1> [in Ukrainian]

OLES GONCHAR'S "SPIRITUAL ENERGY" IN THE ADDRESSED LYRICS OF PRYDNIPROVIA POETS

Summary. Oles Honchar's prose, poetry, literary and critical articles, journalism have an universal value and have excited readers for about 80 years, it contains a philosophical understanding of reality, insight into the secret of the human soul, the importance and scale of the problems raised, love for the native land and people. The figure of the Artist, his aesthetic principles are interpreted in the addressed lyrics of the poets of Prydniprovia – S. Burlakova, K. Duba, V. Korzha, M. Mykolayenko, N. Nikulina, O. Omelchenko, M. Sarma-Sokolovskyi, V. Starchenko, G. Shepitko, M. Yalanska. The writers of Sicheslavshchyna immortalized in the poetic word the human and creative destiny of a prominent public and statesman, the Master of Words, presented memories of unforgettable meetings, conversations with him, biographical moments of his life, and impressions from his read works.

Addressed lyrics of the poets of Sicheslavshchyna are perceived as a single text united by common motifs, images, and artistic techniques. S. Burlakov, K. Dub, G. Shepitko have several poems dedicated to Oles Gonchar, and the most invocative lyrics in which the addressee turns to Myts in V. Korzh. Dedicatory poems, which function as a marker of intertextual relations, are associated with the works and heroes of Oles Gonchar, and help the recipient to perceive the work and discover its hidden meanings are considered.

In the studied dedicatory poems, there are subject-pictorial and communicative-pictorial elements: description of certain life realities (birth, beginning of creativity in Lomivka, meetings with writers of Dnipropetrovsk), human image, imaginary communication of the subject of poetic expression with the addressee, personal feelings of the authors towards Oles Honchar, his own vision and understanding of this iconic figure of Ukraine. The poems contain "marking of the address instruction with the title of the poem" (V. Nazarets) – "Voice of Honchar", "Prayer Star of Honchar", "Word of Oles Honchar", "Potter speaks at the UN", "Smile of Oles Honchar"; an address to the addressee under the title, which specifies the clarification of the spelling of the decade – "To O.T. Honchar on his 75th birthday", "For Oles Terentiyovych Honchar", "On the 90th anniversary of the birth of O.T. Honchar", "Valentyna Danylivna Honchar", "The idea of creating a ballet based on the novel "The Blue Stone", "To the bright memory of Oles Honchar", "I dedicate to Oles Honchar..." etc.

Key words: Oles Gonchar, poetry, addressed lyrics, Prydniprovia, addressee.

Постановка проблеми. Пломінь «віщої зорі» Олесь Гончара у небесах «ані з радості, ані з горя» (В. Корж) не згорає протягом десятиліть, з наближенням ювілею палає з особливою силою. Місто Дніпро є знаковим у життєвій і творчій долі письменника: народився в с. Ломівка на околиці Дніпропетровська; після Другої світової війни повернувся до міста, у якому народився і продовжив навчання в ДДУ, жив у оселі сестри, де написав перші твори; до 1984 року шоліта

приїздив у відпустку. Тож не дивно, що на Придніпров'ї Олесь Гончар знайшов безліч прототипів героїв своїх творів, шанувальників і друзів, особливо серед творчої когорти. Багатьом письменникам писав передмови до збірок, благословляючи в літературу, читав рукописи, давав слушні та дружні поради. Поети Січеславщини увіковічили в ліричному слові людську і творчу долю Майстра, художньо інтерпретували спогади про незабутні зустрічі, бесіди з ним, враження від його про-

читаних творів – С. Бурлаков, К. Дуб, В. Корж, М. Миколаєнко, Н. Нікуліна, О. Омельченко, М. Сарма-Соколовський, В. Старченко, Г. Шепітько та інші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчий феномен Олесь Гончара осмислювано вже протягом багатьох років, написано книги, монографії, дисертації, статті як відомими науковцями-гончарознавцями – О. Бабишкін, О. Галич, В. Галич, М. Гуменний, М. Жулинський, Н. Завертальюк, М. Наєнко, А. Погрібний, І. Семенчук, М. Степаненко, В. Фащенко та інші, так і науковцями-початківцями. Лірика, присвячена непересічній Людині і Митцю письменниками Придніпров'я, не була об'єктом наукового вивчення. У нашій розвідці проаналізовано науково-публіцистичні й літературно-художні книги «Ментальний України дух: Поетичне слово про Олесь Гончара» (2013), «Сторінки історії: Олесь Гончар» (2018), «Олесь Гончар і Придніпров'я» (2008), а також збірки авторів, у яких презентовано поезії, спогади друзів і рідних про Олесь Гончара, документи з архівів, які висвітлюють його зв'язок із Січеславщиною, землею, «в яку він вріс корінням і духовно був пов'язаний все життя» (Мартинова, 2008, с. 6).

Мета статті – дослідити лірику письменників Січеславщини, у якій оспівано духовність, тонкий художній смак, рідкісне мистецьке обдарування Олесь Гончара. Досягнення мети передбачало виконання таких завдань: визначити маркованість адресної настанови в поезіях-присвятах; осмислити своєрідність спільних мотивів, образів, художніх прийомів зображення адресата в ліриці поетів Придніпров'я; розглянути присвяти, що виконують функцію маркера міжтекстових реляцій, асоціюються із творами і героями Олесь Гончара.

Виклад матеріалу. Більшість поезій письменників Придніпров'я, присвячених постаті Олесь Гончара, містять «маркованість адресної настанови заголовком вірша та численними формами введеного до тексту «зверненого слова» (Назарець, 2017, с. 25): «Голос Гончара» С. Бурлакова, «Молитовна зоря Гончара», «Слово Олесь Гончара», «Степ Олесь Гончара» К. Дуба, «Гончар промовляє в ООН» В. Коржа, «Усмішка Олесь Гончара» М. Мико-

лаєнка. Звернення до конкретного адресата подано й у присвяті під назвою, де зазначений не лише адресат, а й уточнено написання декадації – «О.Т. Гончару на 75-річчя», «На незабудь Олесь Терентійовича Гончара», «90-річчю від дня народження О.Т. Гончара», «Валентині Данилівні Гончар» – В. Корж; «Ідея створити балет за новелою «Модри Камень» – М. Зобенко; «Світлій пам'яті Олесь Гончара» – М. Сарма-Соколовський; «Олесь Гончару присвячую...» «Олесь Гончару – на його 75-річчя» – Г. Шепітько; «Пам'яті Олесь Гончара» – М. Яланська.

Прикметними рисами образу Митця в поезії січеславських авторів є тонкий художній смак, рідкісне мистецьке обдарування, гідність, духовність – «прапороносець духу», «жайвір космосу степу», (В. Корж); «голос совісті» (С. Бурлаков); «письменник зоряного лету», «ментальний України дух», (К. Дуб); «чоло гідності народу» (Н. Нікуліна), «доби своєї син» (М. Яланська); «естетичність і людяність» (М. Зобенко).

Генологія адресованої лірики є об'єктом досліджень таких вітчизняних науковців, як Л. Бондар, Ю. Клим'юк, І. Ліпницька, В. Назарець, Л. Скорина, М. Ткачук. Сучасну адресовану лірику В. Назарець пропонує розглядати як один із різновидів медитативно-зображальної лірики, що є внутрішньо неоднорідним і може ґрунтуватися на різних художніх домінантах. «Зокрема, у «медитативній» складовій частині можна виокремити власне рефлексивну (з акцентом на заглиблення у свідомість авторського «я» у формі емоційних, але раціонально артикульованих роздумів) і сугестивну (з наголосом на елементах емоційного самонавіювання, якими супроводжуються авторські роздуми) домінанти. У зображальній складовій частині медитативної лірики може домінувати і власне предметно-зображальний (більш-менш деталізований опис певних життєвих природних явищ або людських образів), і комунікативно-зображальний (опис в якому модельовано ситуацію уявного спілкування суб'єкта поетичного висловлювання з його адресатом) елементи» (Назарець, 2017, с. 25).

В адресованій ліриці письменників Придніпров'я виявляємо й опис певних життєвих явищ, і людського образу, й уявне спілкування суб'єкта поетичного висловлювання

з адресатом. Перед реципієнтом розкриваються особистісні почуття авторів до Олесея Гончара, власне бачення й розуміння цієї знакової постаті, шана Великому Українцеві та всенародна любов до того, хто «Слово нелукаве окрилював нескореним пером» (Корж, 2010, с. 433). Тож не дивно, що на муралі одного з будинків у центрі міста Дніпра – строфа з поезії «Гідність» Н. Нікуліної, присвяченої Олесею Гончару:

Життя – живе. І що б там не було,
а жодна сила не спроможна зроду
заплямувати піднесене чоло

людини, гідної свого народу (Нікуліна, 2000, с. 20).

Лірика, присвячена постаті Олесея Гончара, містить біографічні реалії, пов'язані з Дніпропетровщиною. Після демобілізації Олесь Гончар приїхав до своєї сестри Олександри Сови в заводське селище Ломівку на околиці міста, яка в кожному листі запрошувала брата в теплу хату «одігрітися після окопів». Її будиночок на вулиці Клубній, 25, побудований із уламків старого, зірваного в роки війни, прихистив Гончара на зорі його літературної творчості. «Демобілізований фронтовик був оточений тут увагою, для нього зовсім не звичною. Йому відводять краще місце – біля грубки, сестрин чоловік не забуває щовечора зарядити карбідом лампу, щоб її вистачило на цілу ніч, і навіть діти намагаються не галасувати, коли сідаєш до праці» (Мартинова, 2008, с. 4). Саме в цій хатиночці, де дихалося легко, написано перші твори: новели «Модри Камень», «Весна за Моравою», нариси «Співачка», «Аспірантка», перша книга «Прапороносців» – «Альпи», закладено підмурівок «Голубою Дунаю» і «Золотої Праги».

У поезії «Ломівка Олесея Гончара» В. Старченко відтворив колорит післявоєнного часу та внутрішній стан ліричного героя:

Сестра сидить в хатині при вікні,
очікує багато днів на брата.

Приходив брат маленьким уві сні –
зайшов у хату втомленим солдатом.
Струсивши пил чужих країв з чобіт,
зайшов солдат у рай сільської хати:

тут рідне все, бо тут Олесів рід,
біда і радість, спогади і втрати... (Старченко, 2010, с. 152).

Бесіда Олесея Гончара з С. Бурлаковим про сон, у якому йому наснилася мати й напроорокувала долю митця, надихнула автора на поезію «Пророчий сон»: «В хатиноньці сестри / Благій – ну що й казати! – / Олесею Гончару наснилась мати» (Ментальний, 2013, с. 16). С. Бурлаков в епіграфі подав уточнення: «Мати Олесея Гончара, Тетяна Гаврилівна, померла, коли Сашкові не було ще й двох років», і переповів, як ліричний герой у сні не міг вибратися з вирви, мало не втопився, а мати підпливла на човні й наказала йому: «Іди у храм і помолись за мене... / І помолись за степ, / За Україну... / Прошу тебе... молися... / Сину.. сину... / Пророчий сон / В дні творення суворі / Він став реальністю, / Він справдився в «Соборі» (Ментальний, 2013, с. 16). Тему зустрічей з Олесем Терентійовичем на Дніпропетровщині С. Бурлаков художньо інтерпретував у поезії «Голос Гончара»: «Знову чую теплий голос Ваш, / Провісних сподівань м'яку вимову... / Йдете Ломівкою по свіжій моріжку / І квіття оглядаєте, і груші (Ментальний, 2013, с. 17).

Спогади про те, як з далекої Ломівки студент Олесь Гончар пішки ходив в університет на заняття, де на Шевченківській, 59, розташовувався філологічний факультет, де його душа причащалася «небесністю» і «мудрістю» книг, зафіксовано в рядках поезій В. Коржа. У поезії «Зоряний ровесник університету» Гончар постає молодим, струнким, з чіткою й упевненою ходою: «І вулиця Шевченківська вслухалась, / коли він карбував гвардійський крок / бруківкою, над круків чорний галас / клич долі у душі йому не мовк» (Корж, 2010, с. 432). А в «Елегії дороги» поет інтерпретував запис Олесея Гончара про двогодинні походи в університет через дніпропетровський старий міст: «В науку треба не їздити, а ходити» (Мартинова, 2008, с. 4), хоча причиною довгої й «найсвятішої» дороги часто був брак коштів:

Осанна Шевченківській вулиці,
де Троїцький поруч собор,
мов гамір студентського вулика
опікував ревно сам Бог.
Філфаківська давня будівля,
на вікнах – морозяний цвіт...
А Вас треті півні будили
і кликали в той дивосвіт.
З Ломівки далекої пішки

Ви йшли крізь снігів каламуть,
було в тім символіки трішки:
в науку ж не їдуть, а йдуть... (Корж,
2010, с. 432).

Адресованість є домінантною жанровою ознакою не лише послання, посвяти, віршованого листа. В. Назарець щодо цього наводить приклади фольклорних і літературних жанрів, яким властива апелятивна функція і які мають ознаки адресації. Лірика, у якій жанр номіновано в заголовку, що не відповідає адресованій ліриці, а вона зазнала «персоналізації та актуалізації у площині соціально-біографічних контактів між адресантом та адресатом» (Назарець, 2017, с. 27) є і в поетів Січеславщини: «Елегія дороги» В. Коржа, «Моли-товна зоря Гончара», «Слово Олесь Гончара» К. Дуба.

Із Ломівкою пов'язано багато спогадів Олесь Терентійовича. Недалеко біля будинку сестри він придбав садибу, куди щоліта приїздив із родиною, друзями, і «добра половина творів» створювалася саме на «незабутній Клубній», де й атмосфера, і середовище «трудо-вих» людей схиляли до творчості. У Ломівці писалися й інші твори: «Нашим степовим духом нав'яні і “Тронка”, і “Таврія”, і новели з циклу “Південь”. Тут писалися “Людина і зброя”, “Перекоп”. Тут “визрів” і роман “Собор”» (Мартинова, 2008, с. 5).

У «Щоденниках» від 27.071973 О. Гончар писав: «І ось я знову у Дніпропетровську. Після шестирічної перерви. Те ж подвір'я споришеве, ті ж кімнати в будиночку, де так добре писалось, та ж лавка у дворі, де з друзями сиділось так гарно зоряними вечорами. Все те, тільки ми не ті» (Гончар, 2003, с.155). Цю творчу атмосферу й енергетику творів Олесь Гончар передала Г. Шепітько в поезії «Проза»: «Митець живе у стислому відлунні, бо відчуває віддалі і сни.../ Пробачте за про-зовість і буденність / рядків, що знають ціну всяким дням! / Живе в мені напрочуд світла певність: / Ця проза не поступиться пісням» (Ментальний, 2013, с. 58).

Науковці жанри адресованої лірики розглядають як «неканонічні жанри і мета-жанрове утворення, яке вбирає у себе три жанрові форми – послання, присвяту та віршований лист (В. Назарець); «референсні», або «прикладні» (Ю. Клим'юк); як механізм

збереження та ретрансляції індивідуальної, історичної, культурної пам'яті (Л. Скорина); «інвокативну лірику», модельовану процесом звертання автора до адресата (М. Ткачук)» (Біляцька, 2022, с. 9).

Адресована лірика поетів Придніпров'я сприймається як єдиний текст із спільними мотивами, образами, художніми прийомами. «У такій ситуації виникає можливість устан-овлення інтертекстової реляції не лише між текстами адресата й адресанта присвяти, а й між творами адресанта, присвяченими одному адресатові» (Скорина, 2017, с. 9). Так, по декілька присвят Олесю Гончару маємо у С. Бурлакова, К. Дуба, Г. Шепітько, але най-більше інвокативної лірики, у якій адресант звертається до Митця, у Віктора Коржа: «Золо-того слова Пектораль», «Зоряний ровесник університету», «Благовістить собор», «Жайвір космосу степу», «Воскресіння душі України», «Елегія дороги», «Гончар промовляє в ООН», «Пісня про Єлку». В. Корж створює образ Майстра, завдяки слову якого воскресає душа народу, бо «осіянна безсмертним пером», тому і пише, що українська родина має бути ріднішою в собі після відходу його в небеса:

Оджурись, одмарній, українсько
родино! –

на безсмертя тобі мати сина родила,
од святинь Кобзаря – його віща зоря,
ярій племінь її в небесах не згоря,
не згоря ані з радості, ані із горя –
як же так? – Україна без Гончара? –
нароста вічний шал бунтівливого моря:
є Гончар, хоч навкруг яничарська пора.
Ти згадай, не забудь, українська родино,
яка люта орда навкруг тебе ходила! –
хамовитий владика, озираючись, рикав,
у покоях своїх лиш потайно гарчав,
чорні списки складав на письменство
й культуру,
садовив на ланцюг свою вовчу натуру,
бо він знав достеменно – є віра велика,
є Великдень душі, є у світі Гончар (Корж,
2010, с. 428).

У свої поезіях В. Корж відтворює й осо-бисті почуття, синівську вдячність за увагу, листи, поради. Про це автор згадає у «Спо-минах про неймовірне (Олесь Гончар у моїй письменницькій долі)»: «Журно мені без нього на світі білім, як може бути журно

синові за батьком рідним. Буває, підйду до поштової скриньки і ловлю себе на очікуванні неймовірного: довгожданий лист від нього! Та неймовірне буває в житті лиш один-єдиний раз. Неймовірним у моїй письменницькій долі було знайомство і спілкування з ним, його доброзичлива увага, про які згадую нині з природною зажураю, що диво не повторюється. Ці свої мерехтливі, як аритмія серця, спомини про неймовірне завершую присвятою берегині його світлої пам'яті і духовних його скарбів Валентині Данилівні Гончар, дякуючи якій маємо конспекти терзань його душі – «Щоденники»:

Так журно на землі без нього, журно так,
що журавлем у небі реактивний став літак,

курличе-плаче рокотом турбін,
що занебесний вже Гончар, космічний він...

Летить між зорями... Його другиня десь світ білий зачина: «Вернись з небес, Олесь,

пощо тобі ота безмежна вись? –
хай не сьогодні, хоч на мить колись
пречистим словом мужніх вуст вернись!»

Він чує любий голос, чує щемний плач,
він всіх нас чує, волі посівач
і гори горя геть перекида,
бо краю рідного в душі не покидав.
Він знає, що в двобої пекло й рай
за наші душі, за собори їх,
і золотого Слова пектораль
він кожному, як оберег, зберіг...» (Корж, 2018, с. 105).

«Золотого слова пектораль» передає і тугу за дорогою людиною, і розуміння безсмертя таланту як ліричною героїнею, так і автором тексту.

У поезіях-присвятах письменників Придніпров'я адресат, Олесь Гончар, асоціюється із героями своїх творів, з гострими загальнолюдськими проблемами, порушеними в них, тобто «присвята виконує функцію маркера міжтекстових реляцій» (Скорина, 2017, с. 6), допомагає реципієнтові сприймати твір, виявляти в ньому приховані значення. Наприклад, К. Дуб «Молитовна зоря Гончара»: «Це тобі Тереза посміхнулась, / І душа в любові стрепенулась... / До нас говорить

Ясногорська, / З черешень цвіту йде Черниш... / В них юнь твоя Холодногорська, / Ти в кожній книжці в них звучиш» (Ментальний, 2013, с. 19); М. Зобенко «Тереза, Фея любові»: «Гортаю листя новели «Модри Камень... / Хто створить лібрето про кохання солдата / і дівчини-іноземки в Другій світовій війні» (Ментальний, 2013, с. 24); В. Корж «Благовістить Собор»: «і присягається Славутич: «Я не зрушу / святі для Вас любові береги» (Корж, 2010, с. 433).

Найчастіше в адресованій ліриці поетів Придніпров'я згадується роман «Собор» і його герої. У «Щоденниках» від 05.02 1967 року є запис Олесь Гончара про роботу над цим романом: «Зближується все, з плавень сарматських, з Новомосковських напливає собор. Ломівка стала Зачіплянка, все, змістившись в просторі, зблизилось, зажило вже у новій поетичній географії, в нових взаємозв'язках, і почуваєш, як із цих зближень, реальностей, із твоїх уявлень, фантазій і візій виростає щось єдине, народжується ота моцартівська гармонія мистецтва... Буде «Собор».

Після «Альп» жодна книга не писалася так «запойно», як «Собор» (Гончар, 2002, с.424).

Наведемо деякі зразки поетичної інтерпретації відомого твору. С. Бурлаков «Голос Гончара»: «Суєтність відсуваєте важку, / Щоб освятить «Собором» наші душі» (Ментальний, 2013, с. 17); К. Дуб «Молитовна зоря Гончара»: З «Собору» Єлька промовляє. / Катарсисно наш день вітає» (Ментальний, 2013, с. 19); О. Омельченко «Високий берег рідного Дніпра»: «Хіба ти знав, наш генію, «Собор» / На довгий час цензура затаврує!» (Ментальний, 2013, с. 46); М. Миколаєнко «Усмішка Олесь Гончара»: «Соборів душ Олесь завжди жадав – / Це в усмішці заграло мудро й щиро: / Краси і мудрості він дарував нам сплав, / Аби ми всі жили у щасті й мирі» (Ментальний, 2013, с. 44); Н. Нікуліна «Гідність»: «З бравурним маршем, думи, не спішіть – / мовляв, ніхто святині не поборе, – / бо можна зруйнують собор душі, / як руйнували кам'яні собори... / І все-таки – мов шаблі змах: «Не руш!» / Ваш час минув, нерони паперові: / іще стоять собори вільних душ, / незламні, яко правда в щирім слові» (Нікуліна, 2000, с. 20).

М. Сарма-Соколовський у поезії «Собор» із сумом зазначає, що з Божої ласки височіє Собор козацький, «мов лицар у герці», але він у журбі, бо в ньому «служба служиться не наша – московська далєбі. / На жаль, не з нами земляки, / Є що йдуть життям навпомацки. / Їх спантеличила поївська гра... / Безумним невтямки, / Що вже собор не тільки Троїцький, / А ще й – Олесь Гончара» (Ментальний, 2013, с. 51).

Про Новомосковський собор Олесь Гончар згадує у щоденниковому записі від 28.07.1973: «Їдучи до Києва з Ломівки, заїхали глянути ще раз на Новомосковський собор. І Леся щоб побачила, в душу щоб увібрала... Бачили тільки зовні, бо глибше туди не доступитись: огорожа металева, хвіртки та ворота є, але всі замкнуті і всі іржаві – давно видно не відчинялись...»

Читачі все питають, чи це той собор, що в книзі Вашій описаний... Звичайно не зовсім той, але до прообразу, мабуть, найближчий. Як Зачіплянка – не зовсім Ломівка, не зовсім наша славна вуличка Клубна, так і собор увібрав у себе, синтезував у собі багато що... Може, й церковицю дитинства, і нічний Володимирівський, і ще якийсь...» (Гончар, 2002, с. 424).

Л. Скорина доводить, що функцію маркера міжтекстової взаємодії дедикація виконує також у творах, присвячених літературним (фольклорним, міфічним) персонажам. «Вони є ніби продовженням теми, започаткованої автором їхнього твору, до того ж часто можуть відбивати реакцію на певні проблеми окремих суспільних кіл. Переважно такі вірші-присвяти спрямовані на підтримку або й захист письменника, що створив ці образи» (Скорина, 2017, с. 6). Переконливий приклад – «Пісня про Єлку» В. Коржа. Він був запрошений на ювілей до Олесь Гончара (50-річчя) і вирішив подарувати йому мелодійну «Пісню про Єлку» (музику до пісні написав Сашко Бузький). Як він згадує, у приспіві були такі рядки:

Далеко, далеко, далеко
сподіване сонце встає,
спасибі, чарівнице Єлку,
за те, що ти в мене є.

А заспів був романтично-баладний:

Ген летять журавлі, впливають з імлі,
пропливають над сивим собором,

вони Єльчині мрії на крила взяли
та й понесли за обрій з собою.

А дніпровська хвиля тугим вітрам грає
і дніпровий гомін в рідному краю,
дівчина-дніпряночка ніжне серце крас
тайною-невтайною про любов свою...
(Корж, 2018, с. 99).

У «Споминах про неймовірне» В. Корж про той вечір написав так: «Читаючи, я, звичайно, хвилювався, чи сподобається ювіляру мій щирий дарунок, і по тому, як він по-батьківськи приобняв мене, коли я вручав йому клавір пісні, зрозумів, що торкнувся струн душі його, бо у своїй прозі він залишався поетом, варто лиш вслухатися в ритмомелодику його мальовничої прози.

Не думав ніколи, що через багато літ зустрінуся зі своїм дарунком Олесю Терентійовичу в нашому літературному музеї, куди Валентина Данилівна передала кілька років тому разом з іншими матеріалами і мою «Пісню про Єлку» (спочатку, пам'ятаю, я хотів її назвати «Пісня Миколи Баглая», та, порозмірковуювши, я зрозумів, що вона-таки про Єлку і є ліричними монологом Миколи про Кохану) для експозиції, присвяченої Олесю Гончару. Не думав, що ноти і текст пісні збережуться, а автор «Собору» зберіг моє ліричне слово зачарування образом героїні роману, тож, мабуть, ця зімпровізована пісня чимось була йому дорога...» (Корж, 2018, с. 99–100).

У прозі Олесь Гончара образ степу є знаковим і сакральним, образом натхнення та творчого пориву. Поети Січеславщини відтворили образ степу крізь призму різних відчуттів і вражень, акцентували на топіс Придніпров'я: «У краях подніпровських вітер степом пропах», «степ Придніпров'я був за рідний дім» (В. Корж); «Степ Гончарівський, рідний, Придніпровський» (К. Дуб); на рецепції рідної землі і величі Митця: «Як він любив степи всі неозорі, / В шептанні трав ловив таємний зміст... / Над ним в степу його незгасні зорі, / Людинолюбні, сяють на весь світ» (Ментальний, 2013, с. 21). Поетична характеристика степу – «степ половецький і скіфський», «заробітчанський степ, таврійський, босоногий», «чумацький степ», «колосистий», «чорноземний, правічний, український» – відповідає щоденниковим записам Олесь Гончара та «переадресує» реципієнтів до тек-

стів його творів. У поезіях «Голос Гончара» С. Бурлакова, «Степ Гончара» К. Дуба, «Жайвір космосу степу» В. Коржа прозаїк символізує «жайвора», співця небесної блакиті й хліборобського степу:

Космос степу безмежний, йому краю нема,

Україна співає, бо не стала німа,

Перетерпіла муки і не втратила чар,

Бо всміхнувся їй привітно жайвір степу

Гончар...

Степової Еллади не потьмариться дах,

Вітер із України геть степами пропах,

І саванни й пампаси п'ють його вільний дух,

Щоб безсмертя буяло-пахло степом навкруг!

Жайвір космосу степу співом небо квітчав,

І степи не забудуть, як всміхався Гончар,

Та усмішка – веління, щоб дух наш воскрес,

Жайвір космосу степу злетів в космос небес... (Корж, 2010, с. 430).

Н. Нікуліна підготувала повідомлення «Степ незрадливий» з присвятою «Письменнику Олеся Гончару – 60», у якому визначила роль степу в бутті і творчості прозаїка. Степ – це образ в тисячах образів, через який відкривається вся творчість письменника, народне мистецтво, це його ество, внутрішній, найглибший вимір. «Гончар і степ – поняття далеко ширше, ніж ліричні описи природи. Його степ – насамперед люди. Степ – портрет епохи. І коли цей степ, древній і юний, з кам'яними бабами і вежами високовольтної електромережі, раптом розгортається квітучим безмежжям назу-

стріч людям, коли підносить в людях найкраще, то це тому, що він в них уже є» (Нікуліна, 2000, с. 157). Найкраща пора для степу – жнива, в ліриці поетів Придніпров'я сила хліборобської праці співвідносна праці письменника, для якого були «жнива в розпалі».

Висновки. Пропоновані читачеві поезії письменників Придніпров'я про Олеся Гончара – це художня сторінка великого життя, наповненого мудрістю та правдивою прозою, що «не поступиться пісням». Адресована лірика поетів Січеславщини сприймається як текст, об'єднаний спільними мотивами, образами, художніми прийомами, містить «маркованість» адресної настанови заголовком; звернення до адресата у присвяті, де уточнено написання декадації, опис певних життєвих реалій (народження та початок творчості в Ломівці, зустрічі з письменниками Дніпропетровська), уявне спілкування суб'єкта поетичного висловлювання з адресатом; особистісні почуття авторів та вірші-присвяти, що виконують функцію маркера міжтекстових реляцій й асоціюються із творами й героями прози Олеся Гончара.

У майбутньому варто продовжити вивчення адресованої лірики про Олеся Гончара як художнього документа в поетичних доробках не лише письменників Придніпров'я, а й письменників інших регіонів України. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розширенні кола жанрових форм адресованої лірики, міжтекстових реляцій, адже в епосі, літературно-критичних статтях, щоденниках, листах Митця – невичерпні глибини його художнього світу й буття українського народу.

ЛІТЕРАТУРА

- Біляцька В.** Вірші-присвяти Анатолія Шкуліпи. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія».* 2022, Вип. 51. С. 9–15.
- Гончар О. Т.** Щоденники: у 3-х т. / упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матер. В. Д. Гончар; худож. оформ. М. С. Пшінки. Київ : Веселка, 2002. Т. 1 (1943–1967). 455 с.
- Гончар О. Т.** Щоденники: у 3-х т. / упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матер. В. Д. Гончар; худож. оформ. М. С. Пшінки. Київ : Веселка, 2003. Т. 2 (1968–1983). 607 с.
- Корж В.** Чиста сила: поезії. Київ : Український письменник, 2010. 590 с.
- Корж В.** Спомини про неймовірне (Олесь Гончар у моїй письменницькій долі). *Сторінки історії. Олесь Гончар : науково-публіцистичне видання / за заг. ред. І.С. Попової.* Дніпро : Ліра, 2018. С. 93–105.
- Ментальний України дух : Поетичне слово про Олеся Гончара : науково-публіцистичне видання / упор. В. П. Біляцька, Н. П. Олійник. Дніпропетровськ : Середняк, 2013. 68 с.

- Назарець В.М.** Генологічні типи адресованої лірики в українській літературі XIX–XX століть. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія, 2017. №27. Т.1. С. 25–28.
- Нікуліна Н. П.** Знамення калини : Вибране. Дніпропетровськ : Січ, 2000. 231 с.
- Олесь Гончар і Придніпров'я / упор. С. М. Мартинова. Дніпропетровськ : Арт-Прес, 2008. 58 с.
- Скорина Л.** Присвята як маркер міжтекстових зав'язків пам'яті (на матеріалі українського письменства 1920-х років). *Слово і Час*. 2017. № 7. С. 3–11.
- Старченко В.** Білобережжя : поезії. Дніпропетровськ : Інновація, 2010. 192 с.

REFERENCES

- Biljatska, V. P., Olijnyk, N. P.** (Comps.) (2013). *Mentaljnyj Ukrajinny dukh: Poetychne slovo pro Olesja Ghonchara [The mental spirit of Ukraine: A poetic word about Oles Honchar]*. Dnipropetrovsjk: Serednjak [in Ukrainian].
- Biljatska, V.** (2022). Virshi-prysvjaty Anatolija Shkulipy [Poems-dedications of Anatoly Shkulipa]. *Problemy ghumanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh pracj Droghobycjkogho derzhavnogho pedagoghichnogho universytetu imeni Ivana Franka. Serija «Filologhija» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University* (Issue 51), (pp. 9–15) [in Ukrainian].
- Honchar, O. T.** (2002). *Shchodennyky [Diaries]*. V. D. Honchar (Arrangement, preparation of texts, illustrative material); M. S. Pshinka (Artistic design) (Vols. 1–3; Vol. 1) (1943–1967). Kyiv: Veselka [in Ukrainian].
- Honchar, O. T.** (2003). *Shchodennyky [Diaries]*. V. D. Honchar (Arrangement, preparation of texts, illustrative material); M. S. Pshinka (Artistic design) (Vols. 1–3; Vol. 2) (1968–1983). Kyiv: Veselka [in Ukrainian].
- Korzh, V.** (2010). *Chysta syla: poeziji [Pure power: poetry]*. Kyiv: Ukrajinjskij pysjmennyk [in Ukrainian].
- Korzh, V.** (2018). Spomyny pro nejmovirne (Olesj Ghonchar u mojj pysjmennyckij dolj) [Memories of the incredible (Oles Gonchar in my writing destiny)]. In I.S. Popova (Ed.), *Storinky istoriji, Olesj Ghonchar: nauko-vo-publicystychny vydannja [Pages of history. Oles Gonchar]* (pp. 93–105). Dnipro: Lira [in Ukrainian].
- Nazarecj, V. M.** (2017). Ghenologhichni typy adresovanoji liryky v ukrajinsjkij literaturi XIX–XX stolitj [Geneological types of addressed lyrics in Ukrainian literature of the 19th–20th centuries]. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnogho ghumanitarnogho universytetu. Serija: Filologhija – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology* (Issue 27 (1), (pp. 25–28) [in Ukrainian].
- Nikulina, N. P.** (2000). *Znamennja kalyny: Vubrane [Viburnum sign: Selected]*. Dnipropetrovsjk: Sich [in Ukrainian].
- Martynova, S. M.** (Comp.) (2008). *Olesj Ghonchar i Prydniprov'ja [Oles Gonchar and Prydniprovyja]*. Dnipropetrovsjk: Art-Pris [in Ukrainian].
- Skoryna, L.** (2017). Prysviata yak marker mizhtekstovykh zaviazkiv pamiaty (na materiali ukrainskoho pysmenstva 1920-kh rokiv) [Dedication as a marker of intertextual ties of memory (on the material of Ukrainian literature of the 1920s)]. *Slovo i Chas– Word and time*, 7, 3–11 [in Ukrainian].
- Starchenko, V.** (2010). *Biloberezhzha: poeziji [Biloberezhye: poems]*. Dnipropetrovsjk: Innovacija [in Ukrainian].